

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДМИТРА МОТОРНОГО**

Кафедра економіки і бізнесу

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

**Методичні вказівки до практичної роботи
для здобувачів вищої освіти
спеціальності 051 Економіка
за ОПП «Економічний консалтинг та бізнес-економіка»**

**Запоріжжя
2024**

УДК 378.147.22:[334.72:364.46]](076)
З-13

*Рекомендовано до друку методичною комісією
факультету економіки та бізнесу Таврійського державного
агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного
(протокол № 1 від «30» серпня 2024 р.)*

Рецензенти:

Власюк Ю.О.	кандидат економічних наук, доцент, викладач кафедри менеджменту Хмельницького політехнічного фахового коледжу НУ "Львівська політехніка"
Агєєва І.В.	кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та публічного адміністрування Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

З-13 Завадських Г. М. Соціальне підприємництво та соціальна відповідальність: методичні вказівки до практичної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 051 Економіка. Запоріжжя: ТДАТУ, 2024. – 48 с.

Методичні вказівки містять вступ, завдання до практичної роботи з кожної теми, питання для самоконтролю, розподіл балів, критерії оцінювання і список рекомендованої літератури.

© Таврійський державний
агротехнологічний університет, 2024

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Практична робота №1. Соціальне підприємництво: сутність, визначення і розуміння соціального підприємництва.....	6
Практична робота №2. Законодавство та соціальне підприємництво.....	11
Практична робота №3. Стан та внесок соціального бізнесу в Україні.....	14
Практична робота №4. Бізнес-модель соціального підприємства.....	16
Практична робота №5. Бізнес-планування в соціальному підприємстві	20
Практична робота №6. Сутність та види соціальної відповідальності.....	25
Практична робота №7. Соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку	30
Практична робота №8. Соціальне партнерство як інструмент формування соціальної відповідальності.....	33
Практична робота №9. Моніторинг соціальної відповідальності.....	36
Практична робота №10. Стратегічні напрями розвитку соціальної відповідальності в Україні.....	42
Розподіл балів за практичні роботи курсу	47
Критерії оцінювання.....	47
Список рекомендованої літератури.....	48

ВСТУП

Курс «Соціальне підприємництво та соціальна відповідальність» є необхідною складовою підготовки фахівців до здійснення професійної діяльності на базі практичних організацій, громадських організацій та інших структур, які опікуються вирішенням соціальних проблем, соціальним розвитком громад.

Метою викладання дисципліни «Соціальне підприємництво та соціальна відповідальність» є формування відповідних дисциплінарних компетентностей, що забезпечують реалізацію всіх етапів підприємницького циклу з метою вирішення або пом'якшення соціальних проблем суспільства на умовах самоокупності, інноваційності та стійкості, а також формування у здобувачів фундаментальних знань теорії та практики корпоративної соціальної відповідальності і відповідних професійних компетенцій.

Соціальне підприємництво є достатньо новим напрямом економічної діяльності, що генерує інноваційні рішення сучасних соціальних проблем із використанням бізнес-підходів. Зростання кількості й масштабів глобальних, національних і локальних проблем зумовлює пошук нових ідей та інструментів для їхнього вирішення. Одним із таких інструментів із засвідченим соціальним й економічним впливом є соціальне підприємництво.

Обраний Україною курс на розвиток корпоративного управління та корпоративної соціальної відповідальності вимагає негайних заходів, спрямованих на розробку і впровадження корпоративних стратегій та кодексів корпоративної поведінки в діяльність вітчизняних підприємств.

Вивчення курсу допоможе здобувачам розвинути аналітичні здібності, вміння приймати рішення в умовах постійних змін, навички міжособистісного спілкування, побудову та розвиток команди, вміння вести переговори та публічні виступи, навички переконувати та аргументовано дискутувати.

Навчальна програма та методичні рекомендації покликані допомогти здобувачам у підготовці до практичних занять з курсу „Соціальне підприємництво та соціальна відповідальність”.

Методичні вказівки складено у відповідності з робочою програмою дисципліни, містять 10 практичних робіт. Практичні роботи 1- 5 присвячено питанням соціального підприємництва, а саме розкриттю основних підходів до розуміння соціального підприємництва, визначенню основних принципів створення і розвитку соціального підприємства, фінансовим й організаційним аспектам ведення соціального бізнесу.

Практичні роботи 6-10 розкривають зміст концепції соціальної відповідальності бізнесу, розкривають теорію, методологію та практику корпоративної соціальної відповідальності; деталізують еволюцію розвитку, концепції та моделі корпоративної соціальної відповідальності; розкривають

механізми формування соціальної відповідальності на рівні відносин між роботодавцями та працівниками, контрагентами, корпораціями та владними структурами.

Крім того методичні рекомендації містять такі важливі елементи, як питання для самоконтролю, розподіл балів, критерії оцінювання і список рекомендованої літератури.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Описова статистика

Практичне заняття №1

ТЕМА 1: Соціальне підприємництво: сутність, визначення і розуміння соціального підприємництва

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо передумов виникнення соціальних підприємств, сутності категорій: «соціальне підприємництво», «соціальне підприємство», «соціальний підприємець» та «соціальні інновації», основних функцій соціального підприємництва, спільних та відмінних характеристик соціального підприємництва і соціальної відповідальності, видів соціальних підприємств та підходів до трактування соціального підприємництва.

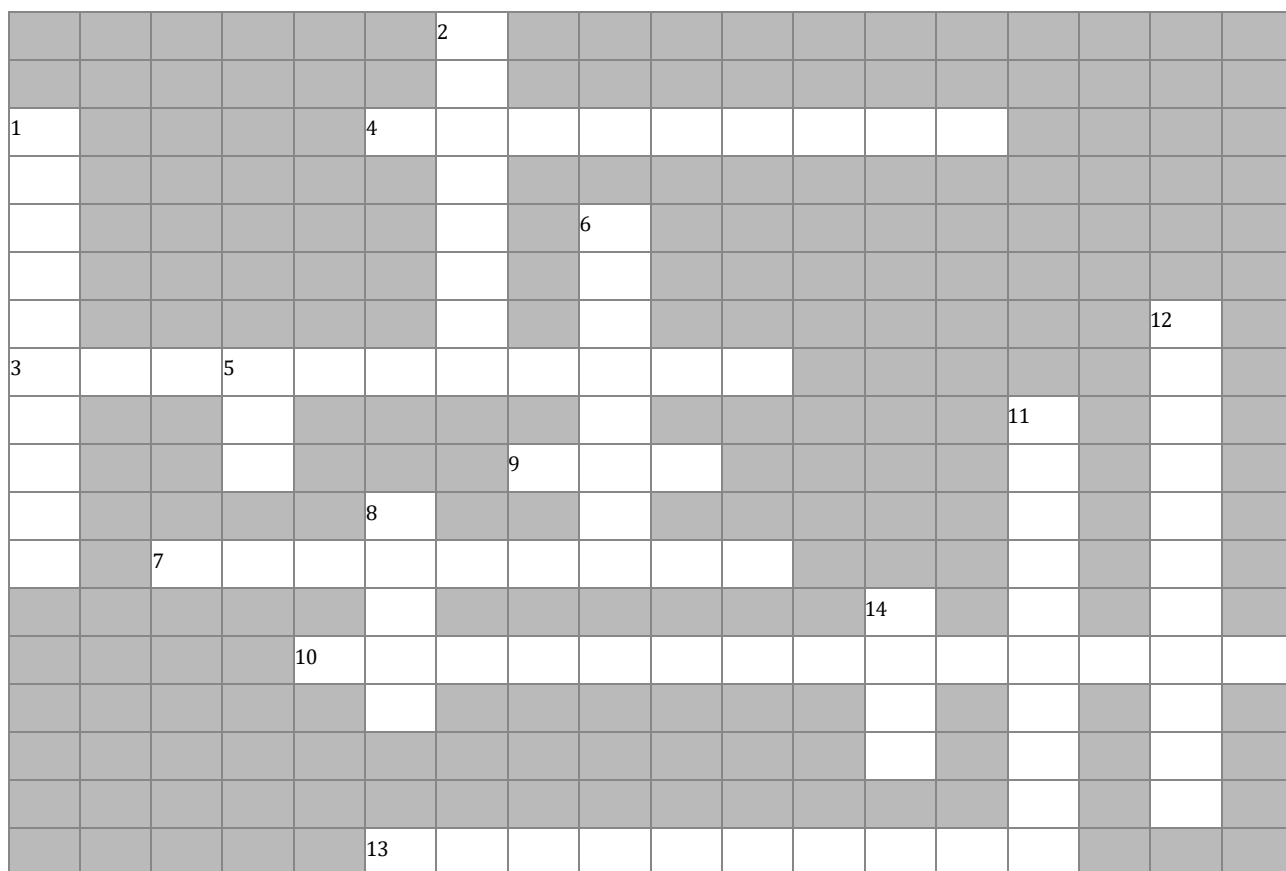
Ключові категорії теми: концепція змішаної цінності, соціальне підприємництво, ознаки соціального підприємництва, соціальне підприємство, місія соціального підприємства, соціальна цінність, підходи до визначення СП, види СП, соціальні інновації

Завдання 1. Дайте відповіді на питання кросворду:

Питання по горизонталі:

3. Яку назву має бізнес, головна мета якого - максимізація прибутку, комерційний успіх -
4. Як називаються соціальні підприємства неприбуткових організацій, діяльність яких організована спеціально для реалізації певної соціальної програми -
7. Підприємство, бізнес-організація, пріоритетна мета прозорості (публічної) діяльності якої полягає у вирішенні соціальних проблем - це.....підприємство
9. Відповідальність комерційно успішної компанії за вплив її рішень та дій на суспільство, навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки, яка сприяє сталому розвитку, враховує очікування заінтересованих сторін, відповідає чинному законодавству та міжнародним нормам – це
10. Систематична, в тому числі інноваційна, господарська діяльність, яка передбачає вирішення соціальних проблем – це соціальне
13. Соціальні підприємства, доходи яких від бізнес-діяльності, безпосередньо спрямованої на вирішення соціальних проблем, покривають всі їх витрати і видатки на виробництво та реалізацію товарів, послуг, робіт мають назву -

Питання по вертикалі:

1. Соціальні підприємства, які спрямовують чистий прибуток на реалізацію соціальних цілей. Вони ефективно організували свою бізнес-діяльність і спроможні не тільки фінансувати її розширення, але й інвестувати у вирішення певних соціальних проблем і тому мають назву
2. Підприємства, метою діяльності яких є одночасно створення соціальної та економічної цінності, а отриманий прибуток використовується для реалізації соціальної місії та/або розвитку бізнесу, а отже і збільшення у майбутньому соціальних та економічних результатів мають назву...
5. Прізвище американського вченого, «батька» науки про соціальне підприємництво -
6. Благо для соціуму або конкретної соціальної групи, громади, яке вирішує його проблему і прописана в місії соціального підприємства, має назву соціальна.....
8. Чіткий та правдивий опис того, що саме і як саме робить соціальне підприємство – це його
11. Підприємства, які виготовляють товари (надають послуги) соціального характеру, але мають на меті створення економічної цінності, а прибуток від їх діяльності розподіляється між акціонерами та власниками мають назву -..

12. Сполучення, гібрид економічної і соціальної цінності, що генерується соціальним підприємством, має назву цінність

14. Прізвище першого соціального підприємця, бангладеського банкіра і економіста -

Завдання 2.

Порівняйте різні форми організації підприємницької і людської діяльності, заповнивши таблицю 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика різних форм оптової торгівлі

Форма	Традиційний бізнес	Благодійна організація	Волонтерська організація	Соціальне підприємство
1. Мета діяльності				
2. Джерела фінансування				
3. Зміст діяльності				
4. Очікувані результати діяльності				
5. Нормативно-правове поле функціонування				

Завдання 3.

Пригадайте критерії, за якими підприємство класифікується як соціальне. Поміркуйте, які організації і бізнеси, наведені в списку нижче, є **соціальними**, а які такими **не є**? Аргументуйте відповідь:

✚ – Благодійна крамниця «Булавка», (2017р.) ФОП. м Черкаси. Місія підприємства – забезпечення можливості проживання жінок, які постраждали від насильства, у Кризовому центрі.

✚ – Компанія Avon своєму прагненні бути кращою косметичною компанією для світу активно працює в двох напрямках: підтримує жінок, які постраждали від домашнього насильства, і робить свій внесок у боротьбу з раком грудей. Благодійна програма "Місія проти насильства над жінками" в Україні існує з 2009 р. В листопаді 2019-го компанія передала благодійну допомогу у розпорядження UNFPA, Фонду ООН в області народонаселення, - 77 000

одиниць продукції загальною вартістю понад 10 млн. грн. на потреби тисяч жінок, постраждалих від домашнього насильства.

✚ - Садиба зеленого туризму «Дивосвіт» (2015р.) Вільнянський район, с. Геленджик. ГО. Місія - допомога в самозабезпеченні соціально незахищених верств населення та надання їм можливості до саморозвитку. Розподіл прибутку - 80 % реінвестуються, 20 % – на соціальні цілі.

✚ - Компанія Carlsberg Ukraine реалізує в нашій країні програму сталого розвитку "Мета 4 нуля: разом до майбутнього". Йдеться, зокрема, про дії, які дозволяють 1) до "0" зменшити вуглецевий слід виробництв компанії, зменшуючи викиди пивоварних заводів і збільшуючи частку поновлюваних джерел енергії. 2) - "Нуль безвідповідального споживання" (надання максимального вибору споживачеві безалкогольної альтернативи, інформування, боротьба зі споживанням алкоголю неповнолітніми), 3) "Нуль нещасних випадків" (турбота про здоров'я співробітників і безпеку на виробництві), 4) - "Нуль втрат води" (використовувана при виробництві вода очищується і використовується повторно для технічних потреб).

✚ - Дніпровське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих. ГО. Місія підприємства - соціально-захисна функція, соціально-побутова реабілітація, працевлаштування та трудова реабілітація, медична реабілітація, культурна реабілітація, освіта та навчання. Розподіл прибутку: 40 % – соціальні напрямки, 50 % – економічні напрямки, 10 % – відрахування засновнику на статутну діяльність.

✚ - Компанія L'oreal реалізує програми, спрямовані на підтримку жінок, визнання їхньої ролі в суспільстві. Компанія підтримує місцеве співтовариство в умовах пандемії, робить конкретні кроки з вирішення гострих екологічних і соціальних проблем. У 2022-му L'oréal вже втретє реалізує українську Премію L'oréal-UNESCO "Для Жінок в Науці", мета якої - відзначити молодих жінок-вчених і заохотити жінок обирати наукові професії. Вже четвертий сезон освітня програма "Краса для всіх" компанії L'oréal Україна спільно з Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA) допомагає жінкам, що постраждали від домашнього та гендерного насильства, безкоштовно освоїти професію перукаря.

✚ - Компанія Київстар. Підтримує Цілі сталого розвитку, визначені Генеральною асамблеєю ООН, та у своїй діяльності орієнтуємося на Якісну освіту, Гідну працю та Економічне зростання, Компанія фінансує онлайн-школу мобільної грамотності для старшого покоління «Смартфон для батьків», інформаційно-просвітницький портал про безпеку для дітей в

інтернеті StopSexтинг, програму SMS-благодійності «Дитяча надія», спільна ініціатива з Національною поліцією «Пошук Дітей» та програму «Інновації та підприємництва» в освітніх дитячих таборах «GoCamp».

✚ - Соціальна майстерня, Львів (2016 р.). ФОП. Соціальна майстерня є студією з проектування і виготовлення меблів з деревини і металу. Також надає послуги з дизайну та реалізуємо проекти благоустрою громадських просторів. Місія - долати безробіття серед випускників інтернатних закладів через надання їм кваліфікації та місця. Розподіл прибутку - 80 % – реінвестується, 20 % – соціальні цілі

✚ - Піцерія «Veterano Pizza», м. Київ (2015 р.). ПП. Місія - Допомога в адаптації ветеранів. Нова професія. Допомога дітям загиблих воїнів. Розподіл прибутку - 10 % на благодійність, 50 % реінвестується, 40 % зобов'язання перед партнером (інвестором). Як вимірює вплив від своєї діяльності - Хлопці, які працюють у нас, вдосконалюють свої навички з приготування їжі, а також відкривають свої власні справи

✚ - Компанія «Книгарня Є». Перерахувала на потреби ЗСУ 4 000 000 грн. Остаточне вилучення з продажу всієї російської продукції, виданої як в росії, так і філіями російських видавництв в Україні. Інформаційний спротив

Завдання 4.

Підготуйте публічний виступ (до 10 хв) про діяльність вітчизняного або закордонного підприємства за таким планом:

- Де, ким і коли СП було створено (історія створення СП)
- Зміст діяльності (галузь, сфера)
- Місія СП
- Розподіл прибутку
- Результати діяльності і вимірювання соціальної цінності

Завдання 5.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі ТДАТУ за темою 1.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте основні концепції, «школи» соціального підприємництва.
2. Наведіть основні ознаки соціального підприємництва.
3. Назвіть основні критерії, за якими підприємства класифікуються як соціальні.

4. Охарактеризуйте основні положення концепції «змішаної цінності» Емерсона.
5. Охарактеризуйте історичні етапи розвитку соціального підприємництва в світі.
6. Охарактеризуйте історичні етапи розвитку соціального підприємництва в Україні.
7. Поясніть значення інновацій для соціального підприємства.
8. Охарактеризуйте основні типи соціальних підприємств.

Практичне заняття №2

ТЕМА 2: Законодавство та соціальне підприємництво

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні та його нормативно-правового оформлення.

Ключові категорії теми: чинна нормативно-правова база України щодо соціального підприємництва, міжнародна практика регулювання діяльності СП

Завдання 1.

Поміркуйте, які тези, наведені в списку нижче, є **вірними**, а які такими **не є**? Аргументуйте відповідь:

- В Україні напрацьована законодавча база, що регулює функціонування СП, в т.ч. окремий Закон України «Про соціальні підприємства».
- Візія – це уявлення майбутнього для соціального бізнесу та його стейкхолдерів
- З погляду навичок і темпераменту соціальні підприємці та бізнес-підприємці є дуже схожими. Їхні основні цілі також однакові.
- Соціальне підприємництво не є сучасною і інноваційною моделлю вирішення проблем суспільства, така модель бізнесу існувала завжди
- Чи є відсутність закону про соціальне підприємництво в Україні додатковою можливістю для його розвитку в нашій країні?
- Соціальне підприємництво – це процес, що не вимагає довготривалих зобов'язань
- Ідеї соціального підприємництва зароджуються наверху (у владних інституціях) і рухаються донизу, окремих людей
- Місія – це чіткий та правдивий опис того, що саме і як саме робить соціальний бізнес
- Соціальне підприємництво часто пов'язують із соціальною роботою. Чи тотожні ці поняття?
- Основна відмінність пов'язана з метою або з тим, що підприємство намагається примножити. Для бізнес-підприємців головним пунктом плану є примноження прибутку чи багатства акціонерів. Для соціальних підприємців найголовніша мета – соціальні зміни

- Бізнес-план – це специфічний документ, що описує основні аспекти майбутньої діяльності підприємства з реалізації будь-якої інвестиційної програми або будь-якої бізнес-ідеї у принципі
- Відсутність стартового капіталу не є суттєвою перешкодою для соціальних підприємців.
- Єдиної стандартизованої класифікації видів діяльності соціальних підприємств не існує, так само, як і узгодженої статистики.
- У світі зростає визнання соціального підприємництва як бізнес-моделі

Завдання 2.

Поміркуйте, за якими критеріями можна віднести до соціального підприємства наступні підприємства, що функціонують в Україні?

- ✓ «Care and Share Associates» (<https://www.becaring.org.uk/>) – провідне соціальне підприємство Великої Британії, яке займається доглядом на дому. 5 структурних одиниць «CASA» надають більше ніж 13 000 годин догляду за один тиждень. «CASA» та всі структурні одиниці належать працівникам цього соціального підприємства
- ✓ Urban Space 100 – це спільний проект компанії «23 ресторани» www.23.ua та середовища «Тепле Місто» www.warm.if.ua. Засновники ресторану – 100 людей, а чистий прибуток від його діяльності спрямовується на розвиток проєктів м. Івано-Франківська.
- ✓ Австралія. Green Collect. <https://www.greencollect.org/>. Green Collect – прагне створити світ без відходів. Підприємство забирає предмети з офісів і будинків, які ризикують відправитися на сміттєзвалища, та ретельно збирає, сортує, обробляє навіть найскладніші для переробки предмети. В роздрібних магазинах продаються високо-якісні б/у речі, включаючи дизайнерський одяг та аксесуари, предмети домашнього вжитку, канцтовари та електроніка. Проводить навчальні програми - інтерактивні та захоплюючі заняття з екологічних і соціальних питань для дитячого садка, школи чи вищого навчального закладу.
- ✓ Студія бельгійського шоколаду «Pan-Chocolatier», м. Миколаїв. Створення 2-5 робочих місць для батьків дітей з ДЦП. Прибуток, отримуваний від продажу шоколадних виробів, спрямовується на реалізацію проєкту благодійної організації «Ми Поруч» з розвитку «Центру Іпотерапії і лікувальної верхової їзди для дітей з особливими потребами (для дітей з інвалідністю)».
- ✓ Канада. Forge, ReThink green <https://www.rethinkgreen.ca/forge18> Forge, ReThink green (Коворкінг «Кузня») - місце для співпраці та інновацій, сприяє створенню стартапів, мереж для розвитку бізнесу, розширення соціального та екологічного впливу. Працюючи в «Кузні», відвідувачі мають доступ до семінарів та тренінгів, щоб зробити свій бізнес більш

екологічним. Орендуючи робоче місце в «Кузні» та працюючи там, людина дізнається про переробку сміття, компостування, енергозбереження. Саме ж приміщення «Кузні» є енергозберігаючим, екологічно-орієнтованим та відремонтованим із безпечних для довкілля матеріалів.

Завдання 3.

Дайте відповідь на питання «Які зиски отримує громада від упровадження Соціального підприємництва?». Відповіді оформіть в таблиці 1, виділивши переваги від соціального підприємництва для різних категорій (місцевої громади, соціального підприємця, СП)

Таблиця 1.

Переваги залучення громади до діяльності соціального підприємства

Категорії	Переваги від залучення і розбудови СП
Для місцевої громади	
Для соціального підприємця	
Для соціального підприємства	
Для стейкхолдерів	

Завдання 4.

Підготуйте коротку довідку про діяльність українського соціального підприємства зі списку, наведеного нижче, у вигляді зручного формату (презентація/текстовий документ/ доповідь).

Структура довідки: назва організації, країна та вік; напрямки діяльності, перелік товарів та послуг; місія організації та соціальний вплив; унікальна ціннісна пропозиція; джерело надходжень, модель перерозподілу прибутку.

Перелік українських соціальних підприємств для підготовки довідки:

- «Горіховий Дім»
- «Hebron IT Academy»
- Піцерія «Pizza Veterano»
- «Good Bread from Good People»
- «Ласка»
- «Ясна Річ»

- «Майстерня Мрії»
- «Україна без сміття»
- «Тепле Місто»
- «Туристсько-спортивний клуб «Манівці»
- Соціальне підприємство «Рукомисли»
- Соціальний проект «Собачі вбиральні». Торгова марка «ЛавГав»
- Соціальний магазин «Місток»

Завдання 5.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі за темою 2.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Досвід України щодо питання легалізації соціального бізнесу.
2. Охарактеризуйте чинну нормативно-правову базу України щодо регулювання соціального підприємництва.
3. Опишіть українське правове середовище для розвитку соціального підприємництва.
4. Назвіть основні чинники обрання певної юридичної форми соціального підприємства.
5. Наведіть основні підходи до вирішення проблеми правового забезпечення СП.

Практичне заняття №3

ТЕМА 3: Стан та внесок соціального бізнесу в Україні

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо можливостей

для розвитку соціального підприємництва в Україні, сучасного стану (кількості, ОПФ, територіального розташування, типів і змісту діяльності СП), а також внеску соціального підприємництва в економіку, перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні.

Ключові категорії теми: аутсорсинг, хакатон, онлайн-інкубатор, місія СП, бізнес-план, ОПФ СП, типи СП.

Завдання 1.

Поміркуйте, які тези, наведені в списку нижче, є **вірними**, а які такими **не є**? Аргументуйте відповідь:

- + - Візія – це уявлення майбутнього для соціального бізнесу та його стейкхолдерів
- + -З погляду навичок і темпераменту соціальні підприємці та бізнес-підприємці є дуже схожими. Їхні основні цілі також однакові.
- + -соціальне підприємництво не є сучасною і інноваційною моделлю вирішення проблем суспільства, така модель бізнесу існувала завжди
- + -Чи є ідсутність закону про соціальне підприємництво вУкраїні додатковою можливістю для його розвитку в нашій країні?
- + -соціальне підприємництво – це процес, що не вимагає довготривалих зобов'язань
- + -Ідеї соціального підприємництва зароджуються наверху (у владних інституціях) і рухаються донизу, окремих людей
- + -Місія – це чіткий та правдивий опис того, що саме і як саме робить соціальний бізнес
- + -Соціальне підприємництво часто пов'язують із соціальною роботою. Чи тотожні ці поняття?
- + -Основна відмінність пов'язана з метою або з тим, що підприємство намагається примножити. Для бізнес-підприємців головним пунктом плану є примноження прибутку чи багатства акціонерів. Для соціальних підприємців найголовніша мета – соціальні зміни
- + -Бізнес-план – це специфічний документ, що описує основні аспекти майбутньої діяльності підприємства з реалізації будь-якої інвестиційної програми або будь-якої бізнес-ідеї у принципі
- + -Відсутність стартового капіталу не є суттєвою перешкодою для соціальних підприємців.
- + -Єдиної стандартизованої класифікації видів діяльності соціальних підприємств не існує, так само, як і узгодженої статистики.
- + -У світі зростає визнання соціального підприємництва як бізнес-моделі

Завдання 2.

Вивчити 5-10 успішних прикладів соціального підприємництва в певній країні світу (вільний вибір), проаналізувати їх, виділити спільні закономірності соціального підприємництва в досліджуваному регіоні, особливості та секрети успіху, та підготувати презентацію від групи на тему: «Що варто знати про соціальне підприємництво країни X соціальному підприємцю в Україні».

Завдання 3.

Підготуйте коротку довідку про діяльність одного українського соціального підприємства зі списку, наведеного нижче, у вигляді домашньої роботи.

Структура довідки: назва організації, країна та вік; напрямки діяльності, перелік товарів та послуг; місія організації та соціальний вплив; унікальна ціннісна пропозиція; джерело надходжень, модель перерозподілу прибутку.

Перелік українських соціальних підприємств для підготовки довідки:

- «Urban Space 100»
- «Горіховий Дім»
- «Hebron IT Academy»
- Піцерія «Pizza Veterano»
- «Good Bread from Good People»
- «Ласка»
- «Ясна Річ»
- «Майстерня Мрії»
- «Україна без сміття»
- «Тепле Місто»
- «Туристсько-спортивний клуб «Манівці»
- Соціальне підприємство «Рукомисли»
- Соціальний проект «Собачі вбиральні». Торгова марка «ЛавГав»
- Соціальний магазин «Місток»

Завдання 4.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі ТДАТУ за темою 3.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Охарактеризуйте динаміку кількості СП в Україні.
2. Опишіть географію розповсюдження СП.
3. Наведіть основні види діяльності СП в Україні.
4. Охарактеризуйте особливості вітчизняних СП.

Практичне заняття №4

ТЕМА 4: Бізнес-модель соціального підприємства

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо сутності бізнес-модельовання в соціальному підприємництві, особливостей різних бізнес-моделей, сутності різних каркасів бізнес-моделей, застосувати набуті навички для формування бізнес-моделей соціального підприємства на основі каркасу «Social Enterprise Canvas».

Ключові категорії теми: бізнес-модель, франчайзинг, краудсорсинг, бізнес-канва

Завдання 1.

Заповніть таблицю 1, порівнявши різні бізнес-моделі підприємств, наведіть приклади застосування цих моделей.

Таблиця 1

Характеристика бізнес-моделей підприємств

Бізнес-модель	Коротка характеристика	Приклади підприємств
«Franchising» («Франчайзинг»)		
«Razor and Blades» («Бритва та леза»)		
«Sharing Economy»		
«Subscription» («Підписка»)		
«Crowdsourcing» («Краудсорсинг»)		
«Pay What You Can» («Плати, скільки можеш»)		
«Charity Shop» («Благодійний магазин»)		

Завдання 2.

Заповніть таблицю 2, порівнявши популярні в світі каркаси бізнес-моделей.

Таблиця 2

Характеристика популярних каркасів бізнес-моделей

Каркас бізнес-моделі	Характеристика
«Component business model» («Компонентна бізнес-модель»)	
«Business reference model» («Бізнесова модель референцій»)	

«Objectives, Goals, Strategies and Measures» («Цілі, Завдання, Стратегії, Вимірювання»)	
«Business Model Canvas» («Канва бізнес-моделі, бізнес-канва»)	

Висновки

Завдання 3.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі ТДАТУ за темою 34.

Завдання 4.

На основі запропонованого шаблону канви соціального підприємства, складіть бізнес-модель вже наявного СП або проєкту власного СП. У шаблоні канви наведено питання, які допоможуть заповнити кожен із блоків.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Опишіть сутність бізнес-моделювання
2. Охарактеризуйте різні види бізнес-моделей;
3. Назвіть деякі приклади бізнес-моделей, які застосовуються соціальними підприємствами
4. Охарактеризуйте сутність різних каркасів бізнес-моделей;
5. Значення і зміст каркасу «Social Enterprise Canvas» для формування бізнес-моделей соціального підприємства.

КАНВА СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Вимірювання Які ключові показники ефективності ви хочете вимірювати?	Візія / Місія Які мета та ціль є незмінними? Ця мета повинна бути закріплена відповідно до ваших особистих цілей. Переконайтеся, що ваші рішення і стратегії сприяють вашій місії.				Негативний зовнішній ефект Який негативний ефект ви спричиняєте? Необхідно звести його до мінімуму, щоб створити позитивний баланс.			
<table border="1"> <tr> <td data-bbox="502 1534 662 1780"> Проблема Які найбільш важливі проблеми вашої цільової групи? </td> <td data-bbox="662 1534 909 1780"> Ключові активності Які основні напрями діяльності вашої організації? </td> <td data-bbox="502 1019 662 1523"> Пропозиція цінності Які цінності ви надаєте для вашої цільової групи? Чим ваші товари або послуги кращі за інші? </td> <td data-bbox="662 1019 909 1523"> Взаємовідносини Який тип відносин ви встановлюєте з вашою цільовою групою? </td> <td data-bbox="502 526 662 1008"> Цільова група Для кого ви створюєте цінність? </td> </tr> </table>				Проблема Які найбільш важливі проблеми вашої цільової групи?		Ключові активності Які основні напрями діяльності вашої організації?	Пропозиція цінності Які цінності ви надаєте для вашої цільової групи? Чим ваші товари або послуги кращі за інші?	Взаємовідносини Який тип відносин ви встановлюєте з вашою цільовою групою?
Проблема Які найбільш важливі проблеми вашої цільової групи?	Ключові активності Які основні напрями діяльності вашої організації?	Пропозиція цінності Які цінності ви надаєте для вашої цільової групи? Чим ваші товари або послуги кращі за інші?	Взаємовідносини Який тип відносин ви встановлюєте з вашою цільовою групою?	Цільова група Для кого ви створюєте цінність?				
Вирішення Як ви будете вирішувати проблеми?	Основні партнери Хто наші партнери? Якими основними видами діяльності вони займаються?	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="909 772 1324 1008"> Канали У який спосіб ви дістаєтеся до вашої цільової групи? </td> <td data-bbox="909 526 1324 761"> Інші стейкхолдери Особи або організації, які піддаються впливу, але не перераховані в інших розділах. </td> </tr> </table>			Канали У який спосіб ви дістаєтеся до вашої цільової групи?	Інші стейкхолдери Особи або організації, які піддаються впливу, але не перераховані в інших розділах.	Позитивний зовнішній ефект Хто ще отримує вигоду від вашої роботи і яким чином? Вони можуть стати додатковим джерелом доходу.	
Канали У який спосіб ви дістаєтеся до вашої цільової групи?	Інші стейкхолдери Особи або організації, які піддаються впливу, але не перераховані в інших розділах.							
<table border="1"> <tr> <td data-bbox="1324 1153 1452 1780"> Структура витрат Які основні витрати необхідні для виконання зазначених дій? </td> <td data-bbox="1324 526 1452 1142"> Економічна стійкість Як формується дохід? </td> </tr> </table>				Структура витрат Які основні витрати необхідні для виконання зазначених дій?	Економічна стійкість Як формується дохід?			
Структура витрат Які основні витрати необхідні для виконання зазначених дій?	Економічна стійкість Як формується дохід?							

Практичне заняття № 5

ТЕМА 5: Бізнес-планування в соціальному підприємстві

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо сутності і мети бізнес-планування в соціальному підприємстві, структури і змісту бізнес-плану СП

Ключові категорії теми: бізнес-план, бізнес-планування, бізнес-складова, соціальна цінність, візія, місія, бізнес-процеси, фандрейзинг, донори, зовнішній і внутрішній аналіз, фінансовий план, ризики

Завдання 1.

Подивіться відео за наступним посиланням:
<https://www.youtube.com/watch?v=qnz0eP1qPfE>

Після перегляду дайте відповіді на наступні запитання:

1. Якою є місія соціального бізнесу – мережі фітнес-центрів «Самотужка»?

2. Розкажіть про бізнес-модель цього СП

3. Яким є фінансове планування СП і що є джерелами інвестицій?

4. Сформулюйте соціальну цінність мережі фітнес-центрів «Самотужка»

Завдання 2.

Проаналізуйте запропоновані нижче витяги (частини) бізнес планів. Вони є реальними, але подекуди неідеальними або навіть невдалими. Зробіть висновки щодо їх позитивних і помилкових моментів. Які зміни Ви б внесли, що, на Ваш погляд, потрібно підкорегувати. Обґрунтуйте свої висновки.

Приклад 1: Швейне ательє

Оскільки наше підприємство буде спеціалізуватися на широкому спектрі послуг, опишемо кожен напрямок окремо:

Існуючі послуги:

Індивідуальне пошиття одягу в ательє (нижня білизна, жіночий одяг, весільні сукні, чоловічий одяг, дитячий одяг, корпоративний одяг);

Реставрація одягу, ремонт будь-якої складності текстильних виробів. Нове життя вживаних речей — це ательє повного циклу, де клієнти можуть обслуговуватися родинami;

Технологія «Батик» — ексклюзивна послуга нашого ательє — ручний розпис фарбами на тканині, де використовуються німецькі екологічно чисті фарби, а малюнки можна наносити на одяг (сукні, спідниці, штани, сорочки, костюми, плащі) і текстильні вироби (гардини, штори, скатертини тощо). Малюнок може бути будь-якої складності.

Послуги, які плануються:

Пошиття власної продукції та її реалізація безпосередньо на онлайн-платформах та у стаціонарних магазинах.

Згідно з результатами проведеного маркетингового дослідження, а також ґрунтуючись на 5-річному досвіді продажів — сукню купують на 70% частіше, ніж блузи, спідниці чи штани. Тому ми зупинилися саме на пошитті жіночих суконь.

Цінова політика власних виробів:

1. Дорога лінія з натуральних тканин, де роздрібна ціна коливатиметься від 1200 до 2500 грн за виріб.

2. Недорога лінія з штучних тканин, де роздрібна ціна коливатиметься від 550 до 1100 грн за виріб.

3. Корпоративні замовлення. Після придбання додаткового обладнання ми зможемо приймати замовлення від корпоративних замовників на пошиття одягу.

Приклад 2: Дитячий садочок

Основними послугами садка, безумовно вважаються послуги з виховання, навчання та розвитку дітей, в тому числі і дітей з особливими потребами.

На сьогодні наш заклад — перший і єдиний у місті, який працює за спеціалізованою методикою, це є перша перевага.

Ми надаємо повний комплекс послуг: утримання, виховання та освіта для дітей з різним рівнем розвитку і можливостями. Послуги надаються кваліфікованими фахівцями своєї справи, котрі мають відповідну освіту та кваліфікаційний рівень.

Приватних дошкільних установ у місті на сьогодні небагато, але на них вже існує стабільний попит. Конкуренції на ниві дошкільного виховання поки немає. Швидше навпаки, попит перевищує пропозицію.

Приклади описів сегментації ринку

Приклад 1: Їдальня

Основний покупець продукту Їдальні буде забезпечений із числа працівників фабрики — 250 працівників.

Додатково плануємо залучити мін. 100 офісних працівників підприємств (ІТ компаній), які знаходяться у сусідських приміщеннях до їдальні.

Потенційним клієнтом Їдальні будуть компанії, які займаються доставкою готових обідів та виїзним обслуговуванням.

Приклад 2: Благодійний магазин

Сегментація споживчого ринку:

Сегментація за географічною ознакою: жителі м. N — 800 000 чоловік, переважно Першого (40%), Другого (15%), Третього (20%), Четвертого (20%) та ін (5%) районів.

Сегментація за демографічною ознакою: жінки 25-45 років середнього рівня статку (45%); жінки з дітьми середнього рівня статку (45%); чоловіки 40-60 років середнього рівня статку робітничих професій (10%). За місяць у магазині здійснюють покупку 300-500 чоловік.

Сегментація по відношенню до товару: середня інтенсивність споживання, ступінь готовності до покупки (знає дещо, інформований, зацікавлений), статус користувача (потенційний користувач), сильна ступінь лояльності, корисність покупки(економія, зручність).

Сегментація за стилем споживання: покупці з високим бажанням споживання мають звичку купувати товари, які не завжди застосовують надалі (30%), покупці з раціональним споживанням (70%).

Сегментація за ситуаційною ознакою: нетермінова покупка, використання товарів за прямим призначенням, закупівля малими партіями, переважно 3-6 одиниць.

Приклад 3: Виробництво будиночків за спеціальною технологією

Основним покупцем будиночків виступатиме Благодійний фонд «N».

Приклад 4: Піцерія

Вагомим внеском в популяризації нашого центру є щотижнева телепередача «Ваше здоров'я» на місцевому телебаченні, яка виходить за сприяння нашого центру. В цій передачі постійно беруть участь наші лікарі, передача виходить в прямому ефірі, жителі мають змогу отримати консультацію, зателефонувавши в студію.

Передача транслюється на сусідні райони.

Приклад 2: Санаторій

Наше підприємство, для розповсюдження своїх послуг, використовує наступні методи, а саме:

Рекламує свою продукцію в засобах масової інформації (тематичні журнали, спеціалізовані довідники);

Розроблено власний сайт підприємства, а також загальний сайт по курортам м. N;

Співпраця з туристичними фірмами;

Співпраця з великими компаніями, які прагнуть оздоровлювати своїх працівників;

Співпраця з професійними спілками, які можуть купувати путівки для оздоровлення працівників.

Приклад 3: Магазин дитячих іграшок

Інтенсивний. Проникнення в найбільш можливу кількість каналів збуту.
Товар загального широкого вжитку.

Приклад 4: Аптека

Основним каналом розповсюдження товару є новостворена аптека —
реалізація відбуватиметься вроздріб.

Приклад 5: Підприємство, що надає бухгалтерські послуги

Найкраща реклама — думка друзів. Радіємо, що наші клієнти рекомендують нас
друзям й знайомим. Окрім цього, реклама по телевізорах, що висять на касах у
магазинах «М» та на великому телевізорі в центрі м. N.

Завдання 3.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі
ТДАТУ за темою 5.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Назвіть функції бізнес-планування
2. Дайте визначення бізнес-плану СП
3. Наведіть характерні ознаки соціального бізнес плану СП
4. Опишіть структуру бізнес-плану СП
5. Охарактеризуйте етапи формування бізнес-плану СП
6. Назвіть основні вимоги до бізнес-плану СП

Змістовий модуль 2. Соціальна відповідальність як базова стратегія взаємодії держави, суспільства, бізнесу та людини

Практичне заняття №6

ТЕМА 6: Сутність та види соціальної відповідальності

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо передумов виникнення корпоративної соціальної відповідальності бізнесу, історії становлення та розвитку КСВ, змісту існуючих концепцій КСВ, видів і принципів КМВ, моделей КСВ

Ключові категорії теми: соціальна відповідальність, КСВ, Глобальний договір ООН та його принципи, концепції КСВ: розумний егоїзм, корпоративний альтруїзм, корпоративний егоїзм, сталий розвиток, модель КСВ Керролла та її складові, ступені розвитку соціальної відповідальності, моделі КСВ, формальні і неформальні норми КСВ

Завдання 1. Дайте відповіді на питання кросворду:

Питання по горизонталі:

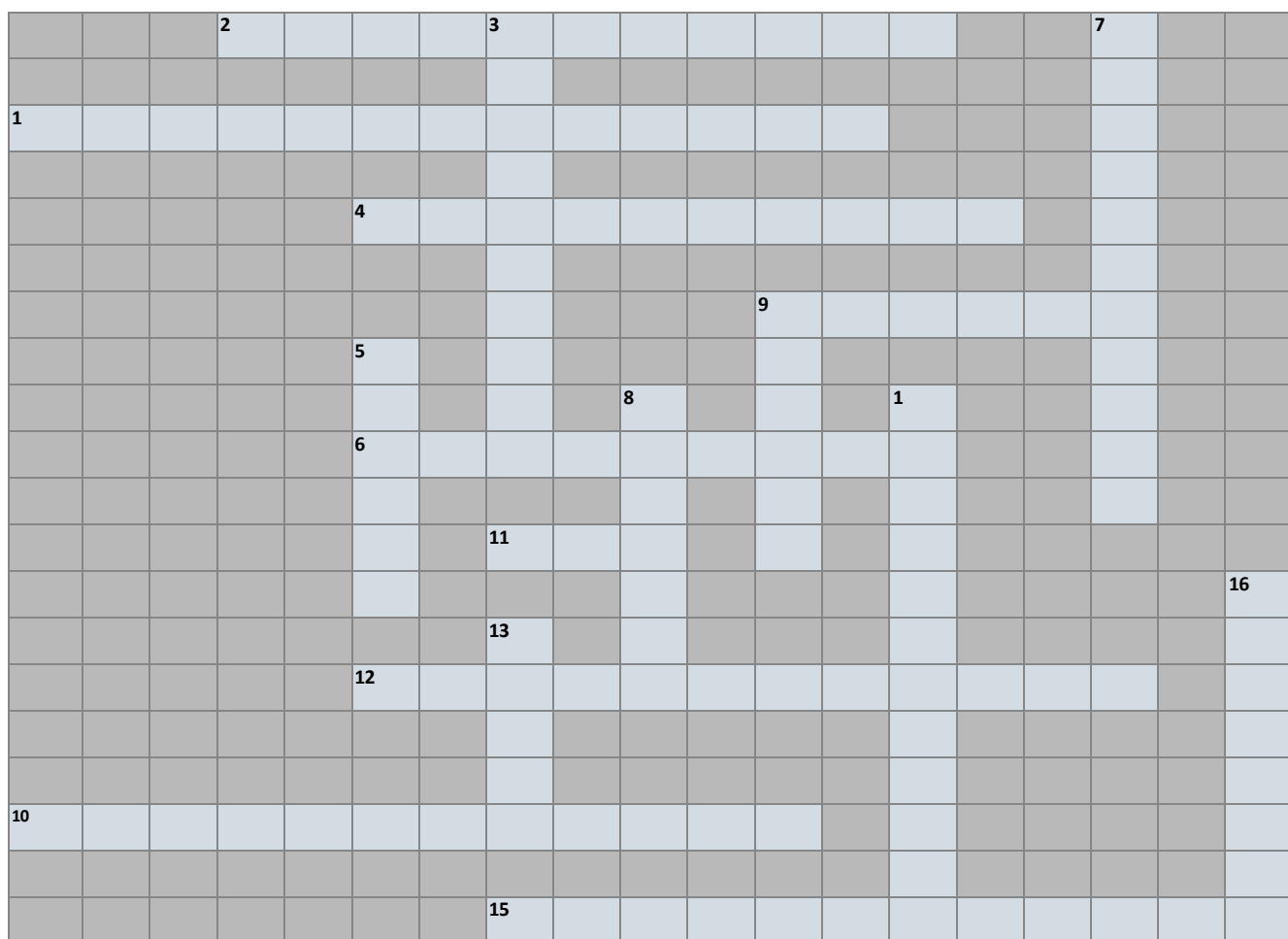
1. Найвищий рівень соціальної відповідальності, який спрямований на підтримку та розвиток добробуту суспільства шляхом добровільної участі бізнесу в реалізації соціальних програм має назвувідповідальність
2. Ця модель КСВ характеризується суттєвим впливом держави, а соціальні ініціативи переважно реалізуються в наступних 3-х сферах: економіка, зайнятість, охорона навколишнього середовища і має назву.
4. Цей вид відповідальності і елемент піраміди КСВ Керролла, зумовлений головною метою бізнесу – бути прибутковим, комерційно успішним і має назву.....
6. Концепція КСВ відповідно до якої бізнес повинен піклуватися не лише про зростання прибутку але й вирішувати соціальні проблеми, піклуватися про довкілля і підвищувати якість життя населення має назву *корпоративний*
9. Вид відповідальності, яка виникає у відповідь на очікування суспільства, не закріплена нормативно-правовими актами, а базується виключно на нормах моралі має назву₂₃₅

10. Один з базових принципів КСВ, який означає готовність звітувати щодо впливу своєї діяльності на результати діяльності суб'єкта господарювання, зацікавлені сторони, суспільство -

11. Відповідальність компанії за вплив її рішень та дій на суспільство, навколишнє середовище шляхом прозорості та етичної поведінки, яка сприяє сталому розвитку, враховує очікування стейкхолдерів і відповідає чинному законодавству -

12. Співіснування і взаємодія інституціонально регулюючих механізмів (органів) наднаціонального, глобального рівня та рівня окремих локальних, регіональних (інтеграційних) об'єднань передбачає

15. Яку назву має концепція КСВ, відповідно до якої є одна відповідальність бізнесу - використовувати енергію і ресурси для збільшення прибутку -*егоїзм*

Питання по вертикалі:

3. Один з базових принципів КСВ, який означає відкритість по відношенню до власної діяльності, надання достовірної інформації в доступній і повній мірі -
5. Яку назву має сучасна концепція КСВ, яка передбачає розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем шляхом досягнення між ними рівноваги з метою забезпечення якісного рівня життя людини -.....*розвиток*
7. Як називаються норми соціальної відповідальності, які проявляються через корпоративні цінності, ментальні стереотипи і установки, традиції меценатства -
8. Вид відповідальності, яка проявляється у законослухняності бізнесу, функціонуванні його в чинному нормативно-правовому полі -
9. Яку назву має концепція КСВ, яка передбачає, що соціально відповідальний бізнес діє на перспективу, оскільки створює собі репутацію, здійснює соціальні інвестиції, що в майбутньому забезпечать йому зростання прибутків - *розумний*.....
13. Автор першої наукової роботи «Соціальна відповідальність бізнесмена», 1953 р. -
14. Найбільш ліберальна модель КСВ в світі з мінімальним втручанням держави і максимальним зовнішнім впливом КСВ, має назву
16. Власники бізнесу, менеджера топ-ланки, наймані працівники - відносно КСВ всі вони.....КСВ

Завдання 2.

Порівняйте різні форми організації підприємницької і людської діяльності, заповнивши таблицю 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика різних форм бізнесу

Форма	Традиційний бізнес з КСВ	Благодійна організація	Волонтерська організація	Соціальне підприємство
1.Мета діяльності				
2.Джерела фінансування				
3.Зміст діяльності				
4.Очікувані результати діяльності				
5.Нормативно-правове поле функціонування				

Завдання 3.

Пригадайте критерії, за якими підприємство класифікується як соціально відповідальне. Поміркуйте, які організації і бізнеси, наведені в списку нижче, є соціально відповідальними, а які - соціальними ? Аргументуйте відповідь:

✚ - Благодійна крамниця «Булавка», (2017р.) ФОП. м Черкаси. Місія – забезпечення можливості проживання жінок, які постраждали від насильства, у Кризовому центрі. СП

✚ - Компанія Avon своєму прагненні бути кращою косметичною компанією для світу активно працює в двох напрямках: підтримує жінок, які постраждали від домашнього насильства, і робить свій внесок у боротьбу з раком грудей. Благодійна програма "Місія проти насильства над жінками" в Україні існує з 2009 р. В листопаді 2019-го компанія передала благодійну допомогу у розпорядження UNFPA, Фонду ООН в області народонаселення, - 77 000 одиниць продукції загальною вартістю понад 10 млн. грн. на потреби тисяч жінок, постраждалих від домашнього насильства.

✚ - Садиба зеленого туризму «Дивосвіт» (2015р.) Вільнянський район, с. Геленджик. ГО. Місія - допомога в самозабезпеченні соціально незахищених верств населення та надання їм можливості до саморозвитку. Розподіл прибутку - 80 % реінвестуються, 20 % – на соціальні цілі.

✚ - Компанія Carlsberg Ukraine реалізує в нашій країні програму сталого розвитку "Мета 4 нуля: разом до майбутнього". Йдеться, зокрема, про дії, які дозволяють 1) до "0" зменшити вуглецевий слід виробництв компанії, зменшуючи викиди пивоварних заводів і збільшуючи частку поновлюваних джерел енергії. 2) - "Нуль безвідповідального споживання" (надання максимального вибору споживачеві безалкогольної альтернативи, інформування, боротьба зі споживанням алкоголю неповнолітніми), 3) "Нуль нещасних випадків" (турбота про здоров'я співробітників і безпеку на виробництві), 4) - "Нуль втрат води" (використовувана при виробництві вода очищується і використовується повторно для технічних потреб).

✚ - Дніпровське учбово-виробниче підприємство Українського товариства сліпих. ГО. Місія підприємства - соціально-захисна функція, соціально-побутова реабілітація, працевлаштування та трудова реабілітація, медична реабілітація, культурна реабілітація, освіта та навчання. Розподіл прибутку: 40 % – соціальні напрямки, 50 % – економічні напрямки, 10 % – відрахування засновнику на статутну діяльність.

✚ - Компанія L'oreal реалізує програми, спрямовані на підтримку жінок, визнання їхньої ролі в суспільстві. Компанія підтримує місцеве співтовариство в умовах пандемії, робить конкретні кроки з вирішення гострих екологічних і соціальних проблем. У 2020-му L'oreal вже втретє реалізує українську Премію L'oreal-UNESCO "Для Жінок в Науці", мета якої - відзначити молодих жінок-вчених і заохотити жінок обирати наукові професії. Вже четвертий сезон освітня програма "Краса для всіх" компанії L'oreal Україна спільно з Фондом ООН у галузі народонаселення (UNFPA) допомагає жінкам, що постраждали від домашнього та гендерного насильства, безкоштовно освоїти професію перукаря.

✚ - Компанія Київстар. Підтримує Цілі сталого розвитку, визначені Генеральною асамблеєю ООН, та у своїй діяльності орієнтуємося на Якісну освіту, Гідну працю та Економічне зростання, Компанія фінансує онлайн-школу мобільної грамотності для старшого покоління «Смартфон для батьків», інформаційно-просвітницький портал про безпеку для дітей в інтернеті StopSexтинг, програму SMS-благодійності «Дитяча надія», спільна ініціатива з Національною поліцією «Пошук Дітей» та програму «Інновації та підприємництва» в освітніх дитячих таборах «GoCamp».

✚ - Соціальна майстерня, Львів (2016 р.). ФОП. Соціальна майстерня є студією з проектування і виготовлення меблів з деревини і металу. Також надає послуги з дизайну та реалізуємо проекти благоустрою громадських просторів. Місія - долати безробіття серед випускників інтернатних закладів через надання їм кваліфікації та місця. Розподіл прибутку - 80 % – реінвестується, 20 % – соціальні цілі.

✚ - Піцерія «Veterano Pizza», м. Київ (2015 р). ПП. Місія - Допомога в адаптації ветеранів. Нова професія. Допомога дітям загиблих воїнів. Розподіл прибутку - 10 % на благодійність, 50 % реінвестується, 40 % зобов'язання перед партнером (інвестором). Як вимірює вплив від своєї діяльності - Хлопці, які працюють у нас, вдосконалюють свої навички з приготування їжі, а також відкривають свої власні справи.

✚ - Компанія «Книгарня Є». Перерахувала на потреби ЗСУ 4 000 000 грн. Остаточне вилучення з продажу всієї російської продукції, виданої як в росії, так і філіями російських видавництв в Україні. Інформаційний спротив.

Завдання 4.

Підготуйте публічний виступ (до 10 хв) про діяльність вітчизняного або закордонного підприємства, яке впроваджує принципи КСВ.

При підготовці можете скористатися наступними ресурсами:

1. КСВ воєнного часу. Топ-10 компаній
<https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/ksv-voyennogo-chasu-top-10-kompaniy-22122022-471409>
2. Топ-25 кращих програм КСВ
<https://www.dsnews.ua/ukr/reitingi/top-25-luchshih-programm-kso-29062021-429340>
3. Каталог внеску бізнесу в перемогу України
<http://csr-ukraine.org/catalog-actions-of-companies-in-the-russian-ukrainian-war/>

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення соціальної відповідальності бізнесу
2. Наведіть характерні ознаки компаній з КСВ
3. Опишіть основні концепції КСВ
4. Охарактеризуйте етапи формування різних концепцій КСВ
5. Назвіть і охарактеризуйте основні моделі КСВ в світі

Практичне заняття №7

ТЕМА 7: Соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо теоретико-методологічних підходів до формування та впровадження ідей сталого розвитку, вчення про ноосферу, тривимірного вимірювання концепції сталого розвитку

Ключові категорії теми: оптимум Парето, «економічна людина», «соціальна людина», ноосфера, сталий розвиток, «золотий мільярд», сталість, динамізм; політико-правовий, економічний, екологічний, соціальний, міжнародний та інформативний аспекти концепції сталого розвитку, глобальні цілі сталого розвитку

Завдання 1. Дайте відповіді на питання кросворду:

Питання по горизонталі:

3. Яка складова концепції сталого розвитку передбачає відновлення та збереження стану природного середовища, що не шкодить здоров'ю людини і природним екосистемам -

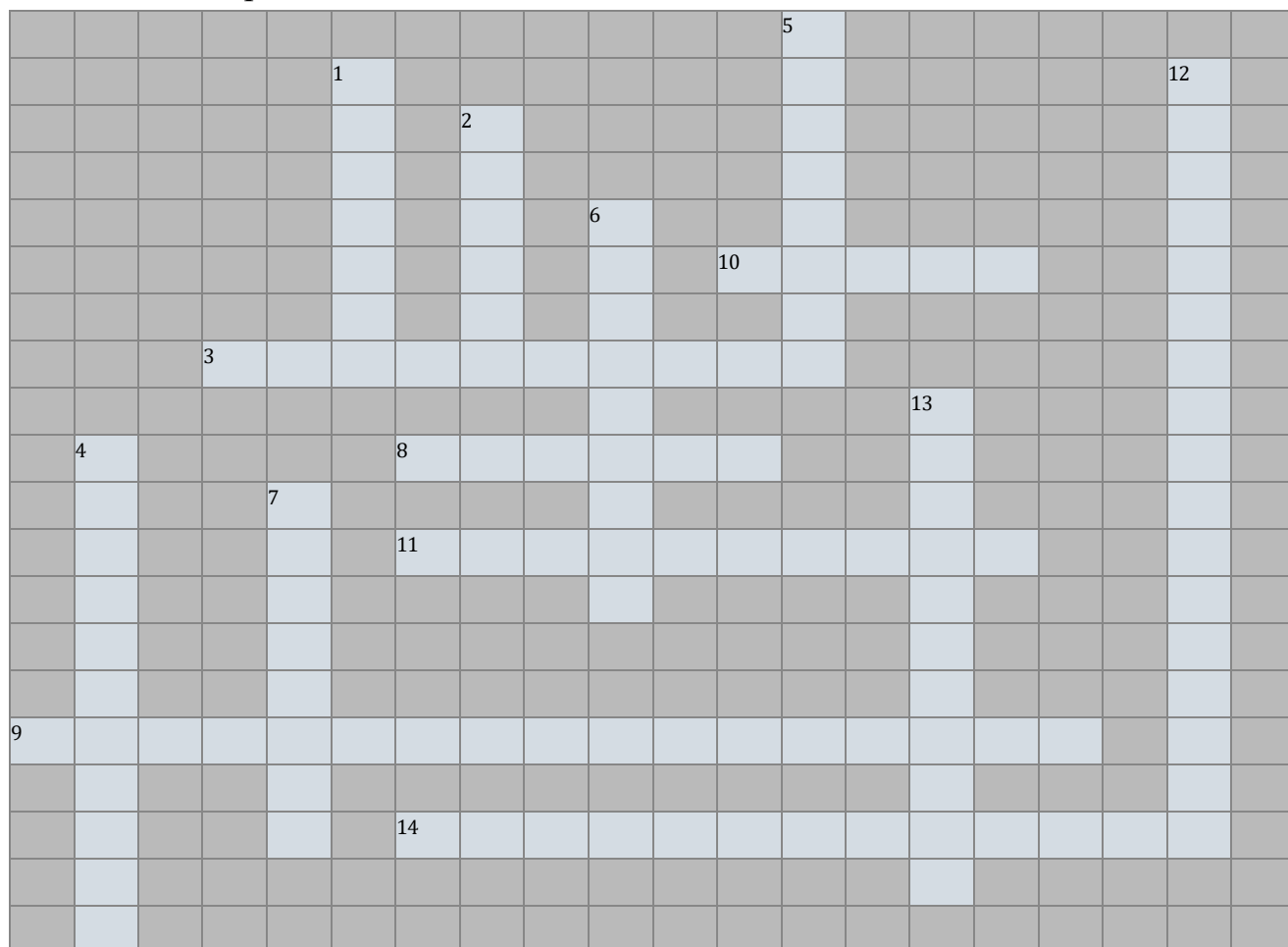
8. Сучасна концепція, яка передбачає розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем і досягненні рівноваги між ними для забезпечення якісного рівня життя людини має назву *розвиток*

9. Як називається суспільство, в економіці якого переважає інноваційний сектор з високопродуктивною промисловістю, індустрією знань, з високою часткою у ВВП інноваційних послуг -

10. Який економіст та філософ наголошував в свої працях на рівноправності природних і трудових факторів при формуванні вартості продукції -.....

11. Яка складова концепції сталого розвитку передбачає забезпечення збалансованого з екологічними і соціальними вимогами ефективного розвитку виробництв і реалізується через економічну стабільність -

14. Який аспект концепції сталого розвитку реалізується через популяризацію освіти, поширення засобів масової інформації (ЗМІ) і прагнення щоб вони максимально правдивими -

Питання по вертикалі:

1. Який англійський економіст і класик політичної економії рекомендував урахувати при вартісній оцінці природних ресурсів ступінь їх дефіцитності -
2. Прізвище якого італійського економіста названа концепція: максимальне загальне процвітання досягається тоді, коли жодна людина не може збільшити своє благополуччя в обміні, не завдаючи шкоди іншій - Оптимум.....
4. Який аспект концепції сталого розвитку реалізується через забезпечення партнерства всіх країн і народів у промисловості, сільському господарстві, культурі й науці на основі двостороннього й багатобічного співробітництва -
5. Сфера взаємодії людства і природи, в межах якої розумова людська діяльність стає визначальним фактором розвитку – це.....
6. Яка складова концепції сталого розвитку передбачає поліпшення умов життєдіяльності й відтворення населення, поліпшення його генофонду, підвищення його матеріального забезпечення і якості життя -
7. Як називається явище, що притаманне сталому розвитку як наявність багатства динаміки в трьох її значеннях: рух, дія, розвиток -
12. Який аспект концепції сталого розвитку реалізується через координацію урядових і суспільних структур у забезпеченні ноосферного розвитку суспільства -
13. Прізвище автора вчення про ноосферу -

Завдання 2.

Поміркуйте, які з запропонованих нижче тез є вірними, а які ні (+/-)?
Аргументуйте відповідь:

- «Економічна людина» є егоїстичною (осовною задачею її є турбота про власні інтереси, а метою – максимізації власної вигоди)
- Концепція сталого розвитку завжди з моменту виникнення була тривимірною – соціум, екологія, економіка
- Визначальною ідеєю вчення про ноосферу є обґрунтування єдності людства й біосфери
- Соціальна відповідальність бізнесу ніяким чином не пов'язана з концепцією сталого розвитку
- Концепція сталого розвитку декларує забор'язання виключно щодо нинішнього покоління

- Крім меркантильних інтересів орієнтиром для поведінки і прийняття рішень «соціальної людини» є внутрішній світ людини, її установки і цінності
- Україна поки не приєдналась до Глобального договору ООН
- Концепція сталого розвитку на міжнародному рівні отримала закріплення у 2000 р. в форматі Глобального договору ООН
- Відповідальність за вирішення соціальних проблем, які виникають внаслідок господарської діяльності компанії або певним чином пов'язані з нею реалізується через економічну відповідальність
- Концепція сталого розвитку є продовженням концепції ноосфери

Завдання 3. СР

Підготуйте публічний виступ (до 10 хв) про діяльність вітчизняного або закордонного підприємства, яке впроваджує принципи КСВ в частині досягнення глобальних цілей ООН.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Дайте визначення сталого розвитку
2. Опишіть основні концепції ноосфери Вернадського
3. Охарактеризуйте етапи формування концепції сталого розвитку
4. Як пов'язана КСВ і сталий розвиток?

Практичне заняття №8

Тема 8. Соціальне партнерство як інструмент формування соціальної відповідальності

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо сутності соціального партнерства, механізму реалізації соціального партнерства як ефективної політики дотримання КСВ, суб'єктів та предмету соціального партнерства, рівнів та функцій соціального партнерства, сутності державно-приватного партнерства та механізму його реалізації

Ключові категорії теми: соціальне партнерство, державно-приватне партнерство, функції соціального партнерства, складові концепції соціального партнерства, принципи реалізації КСВ та соціального партнерства, договір концесії

Завдання 1.

Корпоративна соціальна відповідальність і звичайна благодійність – це не тотожні явища, а різні речі. Виділяють 10 принципових аспектів, що відрізняють КСВ від традиційної благодійності.

Розкрийте зміст основних відмінностей, оформивши таблицю 1.

Таблиця 1

Основні відмінності між КСВ і благодійністю.

№	Відмінність	КСВ	Благодійність
1	Залученість (формат участі)		
2	Цільове призначення		
3	Системність		
4	Орієнтованість на розвиток людського капітал		
5	Спільне прийняття		
	Рішень		
6	Стратегічність		
7	Принцип win-win (вигода для всіх)		
8	Розвиток спільнот		
9	Інтеграція принципів КСВ в щоденну профільну Діяльність		
10	Незалежність від зовнішніх обставин (виживання в період криз)		

Завдання 2.

Поміркуйте, які з запропонованих нижче тез є вірними, а які ні? Аргументуйте відповідь:

+- Важливим суб'єктом соціального партнерства між колективом підприємства і керівництвом є профспілка

- + - Сторонами соціального партнерства є держава, громадянське суспільство і бізнес
- + - В багатьох країнах світу для захисту своїх господарсько-трудових інтересів роботодавці створили організації і об'єднання, наприклад, Конфедерацію роботодавців Латвії, Польщі..... В Україні подібних організацій не існує.
- + - Принципи реалізації КСВ перекликаються (співпадають) з принципами соціального партнерства
- + - Державно-приватне партнерство передбачає передання приватному сектору не тільки частини повноважень але ще й ризики щодо реалізації інвестиційних проектів
- + - Тарифна угода не встановлює мінімальний розмір тарифної ставки для робітника 1 розряду і ніяким чином не гарантує її підвищення
- + - На локальному рівні (підприємства) головним правовим актом, що регулює соціально-трудові відносини між робітниками і роботодавцями є колективний договір.
- + - Найпопулярнішою формою угоди при реалізації ДПП є договір концесії
- + - В Україні особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок визначає Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»
- + - До цього часу в Україні не прийняти й Закон «Про концесії»

Завдання 3

Відвідайте сайт Проектного офісу з розвитку державно-приватного партнерства SPILNO, створеного при Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури України.

<https://mtu.gov.ua/timeline/Spilno.html>

- ознайомтесь з метою і завданням його діяльності
- перегляньте інформаційно-аналітичні матеріали (https://mtu.gov.ua/files/Presentation_PPP%20SWOT%20analysis%20UKR.pdf)
- оберіть серед Проектів концесії один і ознайомтесь з ним (розташування, переваги, факти).
- за результатами огляду сформулюйте коротку доповідь щодо актуальності реалізації договору концесії за обраним проектом, виділивши переваги від його реалізації.

Завдання 4.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі ТДАТУ за темою 8.

Практичне заняття №9

ТЕМА 9: Моніторинг соціальної відповідальності

Мета заняття: закріпити знання здобувачів щодо сутності і значення моніторингу КСВ, технологій та інструментів діагностики КСВ, вітчизняних та міжнародних рейтингів соціально-відповідальних компаній

Ключові категорії теми: моніторинг КСВ, двоконтурна модель соціальної відповідальності бізнесу, форми моніторингу КСВ, діагностика соціально відповідальної діяльності компаній, індекс прозорості та підзвітності компаній, методики діагностики КСВ

Завдання 1.

Соціальний звіт компанії має містити інформацію, необхідну зацікавленим сторонам (стейкхолдерам). Наведіть в таблиці 1 пріоритетні інтереси стейкхолдерів соціально-відповідальної компанії щодо інформації в соціальному звіті.

Таблиця 1

Інформаційні інтереси стейкхолдерів щодо соціальної звітності організацій

Стейкхолдери	Інформаційні інтереси
Персонал	
Споживачі	
Конкуренти	
Бізнес-партнери	
ГО, ЗМІ	
Місцеві громади	
Акціонери, інвестори і кредитори	
Держава та органи місцевого самоврядування	

Завдання 2.

Соціальні програми компаній у світі, зазвичай, розглядають за наступними напрямками:

- ✓ екологічна відповідальність;
- ✓ відповідальність перед персоналом;
- ✓ пропаганда здорового способу життя;
- ✓ розвиток освіти, культури та масових комунікацій;
- ✓ пропаганда патріотизму, дружби народів, відповідальності громадян перед суспільством;
- ✓ соціальні програми для місцевої громади.

На прикладі конкретних ситуацій визначте які з напрямів соціальної програми застосовують на згаданих підприємствах:

1. КСВ є елементом стратегії ведення бізнесу компанії «Кока-Кола Беверіджиз Україна», відданість зазначеній ідеї закріплена у Місії та Цінностях компанії. КСВ є складовою бізнес-планів і одним із критеріїв, згідно яких оцінюються результати роботи працівників.

2. Особливість внутрішньої соціальної політики кампанії «Хьюлетт-Паккард» полягає організації спеціальних для благодійних фондів підтримки персоналу. Наприклад, працівнику компанії щорічно надається до 1000 доларів у вигляді матеріальної допомоги. Завдяки підтримці компанії мексиканський уряд отримав 1000 персональних комп'ютерів розвитку програми на дистанційної освіти.

3. Активно підтримує розвиток спорту широко знана в світі компанія «Мак-Дональдс». Тільки у Великій Британії на розвиток футболу вона виділила 31,5 млн. дол. США. Крім того, вона бере діяльну участь у реалізації програми із запобігання наркоманії, нагромадивши в цьому питанні певний досвід у ході соціальної роботи в Гватемалі. Серед результатів соціально орієнтованої роботи можна назвати "гватемальський" досвід компанії «Мак-Дональдс» щодо підтримки спеціалізованих програм зі зміцнення дружби між дітьми різних національностей, розвитку патріотизму.

4. Компанія «Самсунг» бере активну участь у реалізації міжнародних освітніх програм з обміну студентами, допомагає здобувати освіту дітям із малозабезпечених сімей. Одним з виявів соціальної відповідальності бізнесу є організація робочих місць для інвалідів. Прикладом цього є, зокрема, будівництво спеціалізованого заводу для цієї категорії людей.

5. Впродовж багатьох років ПрАТ «Дніпропетровський олійно-екстракційний завод» опікується будинком-інтернатом для дітей, інвалідів та знедолених. Щороку товариство виділяє кошти на його утримання. Воно дбає про те, щоб вихованці будинку були забезпечені одягом, продуктами харчування, меблями, побудувало для них басейн, обладнало кімнату психологічного розвантаження. Підтримує товариство й інші інтернати, зокрема Нікопольський, для якого придбано аудіо та відеотехніку, інші цінні подарунки, а також передано частину власної продукції. Окрім цього, ПрАТ «Дніпропетровський олійно-екстракційний завод» надає допомогу більш як сімдесяти різним організаціям. Це, зокрема, - Фонд «Чорнобиль», Фонд інвалідів, будинок престарілих у Дніпрі, екологічні та медичній тощо.

Завдання 3.

За даними таблиці 2 обчисліть показники ефективності стратегії соціальної відповідальності компаній (комплексний індекс, індикатор перспективного розвитку, індикатор соціальних видатків) і порівняйте. Зробіть висновки

Таблиця 2.

**Вихідні дані для визначення економічної ефективності стратегії
соціальної відповідальності компанії за рік**

Показники	Компанія 1	Компанія 2	Компанія 3
Інвестиції в основний капітал, тис. грн.	252,5	478,6	213,5
Соціальні видатки, тис. грн	127,4	311,9	95,6
Поточні витрати виробничого призначення, тис. грн.	1086,2	1845,6	584,3
Податки, тис. грн.	328,0	628,7	248,6
Чистий прибуток, тис. грн.	2453,6	6023,9	1026,5

Методика виконання:

Комплексний індекс ефективності стратегії СВ компанії обчислюється за формулою:

$$KI_i = \frac{Ti + CE_i + SE_i}{TOC_i}, \text{ де}$$

KI_i – комплексний індекс

Ti – сума сплачених податків

CE_i – інвестиції в основний капітал

SE_i – соціальні видатки

TOC_i – поточні витрати виробничого призначення

Індикатор перспективного розвитку компанії обчислюється за формулою:

$$IP_i = \frac{CE_i + SE_i}{NE_i}, \text{ де}$$

IP_i – індикатор перспективного розвитку компанії

NE_i – чистий прибуток підприємства

Індикатор соціальних видатків компанії обчислюється за формулою:

$$ICB_s = \frac{SE_i}{NE_i}, \text{ де}$$

ICB_i – індикатор соціальних видатків компанії

Висновки

Завдання 4.

Маємо наступні дані про чистий прибуток і соціальні видатки компанії «МакДональдз Юкрейн Лтд».

На основі цих даних визначте рівняння регресії, що виражає зв'язок між ознаками, коефіцієнт кореляції і детермінації. Побудуйте графік залежності. Зробіть висновки.

Таблиця 3

Чистий прибуток, тис. грн	524124	620418	623517	689012	702365	714904	959434
Соціальні видатки, тис. грн.	453216	482701	452810	502398	541564	587640	670814

Висновки

Завдання 5.

Експерти оцінили фінансовий стан та соціально відповідальні дії 10 вітчизняних компаній. Сумарні бали оцінок наведені в таблиці 4. За допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена оцініть щільність зв'язку між фінансовим станом та соціально відповідальними діями компаній. Перевірте істотність зв'язку з ймовірністю 0,95, (додаток 1) зробіть висновки.

Таблиця 4

Дані для оцінки щільності зв'язку між технічним та фінансовим станом 10 компаній за результатами експертних оцінок

№ п/п	Інтегральні показники		Ранги показників		Відхилення рангів d_i	d_i^2
	Фінансовий стан	Соціальна відповідальність компанії	R_x	R_y		
1	27	26				
2	30	28				
3	38	36				
4	36	32				
5	33	28				
6	42	39				
7	35	33				
8	40	38				
9	39	31				
10	43	40				

Для оцінки щільності зв'язку між ознаками порядкової (рангової) шкали використовують **коефіцієнт рангової кореляції** ρ , який за змістом ідентичний коефіцієнту кореляції і визначається за формулою:

$$\rho = 1 - \frac{\sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)}$$

Зв'язок	Лінійний коефіцієнт кореляції	
	Прямий зв'язок	Обернений зв'язок
Слабкий	0,1 ... 0,30	- 0,1 0,3
Середній	0,3 0,70	- 0,3 0,7
щільний	0,7 0,99	- 0,7 0,99

Додаток

Критичні значення коефіцієнта рангової кореляції Спірмена при $\alpha = 0,05$

Обсяг вибірки (n)	5	6	7	8	9	10	11	12
$\rho_{0,95}$	0,90	0,83	0,71	0,64	0,60	0,56	0,53	0,50

Завдання 6.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі ТДАТУ за темою 9.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Опишіть зміст двоконтурної моделі соціальної відповідальності бізнесу
2. Назвіть основні форми моніторингу КСВ
3. В чому полягає діагностика соціально відповідальної діяльності компаній?
4. Для чого визначає і що характеризує індекс прозорості та підзвітності компаній, методики діагностики КСВ?

Практичне заняття №10

ТЕМА 10: Стратегічні напрями розвитку соціальної відповідальності на Україні

Мета заняття: Вивчити узагальнене розуміння соціальної відповідальності бізнесу в Україні; загальну стратегію та механізми державної політики щодо розвитку соціальної відповідальності бізнесу; пріоритетні

напрями і дієві заходи соціальної відповідальності бізнесу у відносинах із заінтересованими в його діяльності та сталості сторонами в країні.

Ключові категорії теми: державна політика у сфері корпоративної соціальної відповідальності, сфери прояву державної політики у сфері корпоративної соціальної відповідальності, публічна сфера, публічно-приватна сфера, публічно-громадська сфера, типи національних політик у сфері корпоративної соціальної відповідальності, інструменти національної політики у сфері корпоративної соціальної відповідальності.

Завдання 1.

Відповідно до європейської моделі КСВ, соціально-відповідальна діяльність компанії пов'язана з досягненням її бізнес-цілей і є частиною стратегії створення додаткової інвестиційної привабливості компанії. Практично всі ініціативи, що фінансуються компанією в рамках такої моделі, мають безпосередньо стосуватися підвищення прибутку. Поштовхом до розвитку соціальної відповідальності в Європі став закон, що зобов'язав пенсійні фонди інформувати громадськість про те, чи вкладають вони надходження від пенсійних внесків у діяльність соціально відповідальних компаній. Взагалі, сектор інвестицій в соціально відповідальний бізнес (socially responsible investments – SRI) у світі постійно зростає. Сьогодні активи тільки європейських SRI-фондів сягають \$15 млрд. Визначте найбільш пріоритетні об'єкти інвестицій у рамках цієї моделі в Україні та деталізуйте відмінності між американською та європейською моделями (на прикладі Німеччини як представника європейської моделі).

Результати занесіть у таблицю.

Таблиця 1

Відмінність між американською та європейською моделями на прикладі двох країн

Критерій	Німеччина (європейська модель)	США (американська модель)	Вплив на КСВ
Фінансова система			
Внутрішня структура			
Промислові відносини			
Система освіти і тренінгів			
Міжкорпоративні відносини			

Завдання 2.

В 1987 р Технічний комітет міжнародної організації зі стандартизації ISO ТК-176, використавши досвід створення британських стандартів (BS 5750 та ін.), розробив серію стандартів з систем якості ISO серії 9000 (Quality management systems. Fundamental sand vocabulary). За останніми даними, близько 100 тис. компаній в усьому світі були сертифіковані за ISO 9000, причому близько половини з них знаходяться у Великій Британії, а близько 10 тис. – у США. Незважаючи на те, що стандарти створювалися з розрахунком на всі галузі промисловості, є чітка тенденція до сертифікації в основному традиційних виробництв. Визначте типи стандартів, які входять до серії ISO 9000, етапи сертифікації за ISO 9001:2015 та отримання сертифікату відповідності. Уточніть, чи потрібна наявність сертифікату на системи менеджменту за стандартами ISO для виконання вимог Директив ЄС?

Завдання 3.

Tetra Pak повідомляє про успішне просування до екологічних цілей 2020. Компанія досягла значного розвитку у сфері екології за рахунок більш високого рівня переробки використаного пакувального матеріалу (рециклінгу), зниження викидів CO₂ і виведення на ринок першої у світі упаковки для рідких харчових продуктів, яка на 100% складається з поновлюваних ресурсів. Яких керівних принципів дотримується компанія Tetra Pak у своїй діяльності? Назвіть елементи екологічно відповідального бізнесу компанії Tetra Pak. Які переваги отримує компанія від реалізації зазначених екологічних цілей?

Завдання 4.

Рейтинг соціально відповідальних компаній України складається Українським Рейтинговим Агентством (УРА) в рамках проєкту Всеукраїнської рейтингової програми «Гвардія» (видавець ТОВ «Газета Галицькі контракти»). Він робиться для найбільш великих і активних корпорацій України. Наведіть приклад Рейтингу відкритості та системності компаній у сфері КСВ за минулий рік.

Завдання 4.

Виконайте тестові завдання Лекційного контролю на Освітньому Порталі ТДАТУ за темою 10.

Контрольні питання для самоперевірки:

1. Вкажіть міжнародні організації, які відіграють ключову роль у поширенні ідеї корпоративної соціальної відповідальності.
2. Назвіть основні документи, які країни ЄС використовують при розробці національної політики з корпоративної соціальної відповідальності.
3. Надайте характеристику типів національних політик у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Наведіть приклади.
4. Наведіть приклади застосування інструментів державного регулювання корпоративної соціальної відповідальності в країнах ЄС.
5. Охарактеризуйте моделі державної діяльності щодо розвитку публічної політики корпоративної соціальної відповідальності. Наведіть приклади.

Розподіл балів за практичні роботи курсу

Тема практичної роботи	Бали
1. Соціальне підприємництво: сутність, визначення і розуміння соціального підприємництва	6
2. Законодавство та соціальне підприємництво	6
3. Стан та внесок соціального бізнесу в Україні	6
4. Бізнес-модель соціального підприємства	6
5. Бізнес-планування в соціальному підприємстві	6
6. Сутність та види соціальної відповідальності	5
7. Соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку	5
8. Соціальне партнерство як інструмент формування соціальної відповідальності	5
9. Моніторинг соціальної відповідальності	5
10. Стратегічні напрями розвитку соціальної відповідальності в Україні	10
Разом	60

Критерії оцінювання:

Оцінювання наводиться у відносних величинах (%) оскільки різні практичні роботи оцінюються від 5 до 6 б.

1) "відмінно" (90-100 %) – здобувач виявляє всебічні системні і глибокі знання матеріалу, вільно оперує матеріалом, чітко володіє понятійним апаратом, уміє аналізувати і робити висновки;

2) "дуже добре" (82-89 %) – здобувач виявляє широкий професійний кругозір, уміння логічно мислити, виявляє достатньо системне і глибоке знання програмного матеріалу, чітко володіє понятійним апаратом, проте у відповідях допускаються окремі неточності, які не змінюють суті питання;

3) "добре" (74-81 %) – здобувач виявляє достатньо глибоке знання матеріалу, володіє понятійним апаратом, вміє аргументувати свої 39 відповіді, проте у відповідях допускаються неточності, які впливають на чіткість розуміння матеріалу;

4) "задовільно" (64-73%) – здобувач виявляє недостатньо глибоке знання матеріалу, володіє основним понятійним апаратом, але допускає принципові помилки;

5) "достатньо" (60-63 %) – здобувач виявляє слабкі знання, у відповідях не точно формулює причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами, оперування фактами відбувається на рівні запам'ятовування, допускаються значні помилки;

6) "незадовільно" (35-59%) – здобувач виявляє значні прогалини в знаннях основного програмного матеріалу, у володінні окремими поняттями, не знає більшої частини фактичного матеріалу, не вміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і процесами, завчивши матеріал без його усвідомлення.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гарбар Ж.В., Мазур К.В., Мостенська Т.Г. Корпоративне управління та соціальна відповідальність. Частина 2. Корпоративна соціальна відповідальність: навч. посібник. Вінниця : ВНАУ. 2020. 228 с.
2. Гусєва О.Ю., Воскобоева О.В., Хлевицька Т.Б. Соціальна відповідальність бізнесу: навчальний посібник. Київ. Державний університет телекомунікацій, 2020. 222 с.
3. Долуда Л., Назарук В., Кірсанова Ю. Соціальне підприємництво. Бізнес-модель. Реєстрація. Оподаткування.– Київ, ТОВ «Агентство «Україна», 2017. – 92 с.
4. ДСТУ ISO 26000:2019 Настанови щодо соціальної відповідальності (ISO 26000:2010, IDT). URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/docpage?id_doc=87921
5. Завадських Г. М., Тебенко В. М. Практичні аспекти становлення соціального підприємництва в Україні. БІЗНЕС ІНФОРМ, 2020. - №11.- С. 177–185
5. Екосистема соціального підприємництва в Україні: виклики та можливості. ПАКТ. Київ (Україна), Вашингтон (США), 2018. - 38 с.
6. Завадських Г.М. Соціальне підприємництво: досвід міст Запорізької області. Abstracts of III International Scientific and practical Conference “Interaction of society and science: problems and prospects”, London, England October 05-08. 2021. - P. 93-98.
7. Завадських Г.М. Про відмінності між соціальною відповідальністю бізнесу і соціальним підприємництвом. Socially competent management of corporations in a behavioral economy: Collection of scientific papers / resp. ed Konstantin Pavlov, Elena Pavlova, Ludmila Shostak, Tatiana Bukoros, Josef Zyatko, Chapter II, 2021. European institute of further education, Podhájska, 2021. - P. 178-179.
8. Завадських Г.М., Лисак О.І., Тебенко В.М. Корпоративна соціальна відповідальність: формування та реалізація в Україні. Збірник наукових праць ТДАТУ, 2023. №2. С.130-139 DOI: <https://doi.org/10.31388/2519-884X-2023-48-129-139>
9. Звонар В.П. Соціальна відповідальність як соціоекономічний феномен: теорія та українські реалії: монографія. НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. - Київ: Сочінський М. М., 2018. - 287 с.
10. Лаготюк В.О. Бізнес-ангели як основа розвитку власної справи [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.bsfa.edu.ua/PDF7/lahotyuk_hrornyk_tezu.pdf.
11. Рудаченко О.О., Коненко В.В. Соціальне підприємництво як основа сталого розвитку територіальних громад. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління, 2024 (11). <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-11-03-13>
12. Соціальне підприємництво: онлайн-курс. URL: <https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:WNISEF+SE101+2017-T2/about>